

Juha Hämäläinen & Timo Toikko

Historiemedvetande som byggsten i socialarbetets självförståelse

Inledning

I den här artikeln behandlar vi betydelsen av historiemedvetande för socialarbetets självförståelse, professionella utveckling och praktiska yrkeskunskaper. Artikeln består av tre delar, utifrån vilka vi närmar oss förhållandet mellan historiemedvetande och självförståelse.

Inledningsvis synar vi begreppet historiemedvetande, som inte enbart avser kunskaper om det förgångna utan också ett sätt att vara i världen. Det handlar om medvetenhet om människans historicitet. Denna medvetenhet tar inte enbart formen av berättelser om skeenden eller försök att förklara det som skett, utan den ger människor möjlighet att tillhöra det skedda, delta i det och rentav ge det riktning. På så sätt ger historiemedvetandet en horisont utifrån vilken vi förstår våra handlingars historiska karaktär och får en plats som ansvarsfull aktör i världen.

För det andra dryftar vi socialarbetets självförståelse, som oftast har gestaltats som reflektivt. Den är indirekt självkänedom som tar ett tredjepersonsperspektiv. Självmedvetande förstås då som principiellt likartad kunskap om andra objekt, men som återspeglar sig på sig själv. I denna bemärkelse tar socialarbetets självförståelse ställning till de teoretiska och praktiska grundvalarna för yrket. Då blir till exempel frågor om socialarbetets samhällsuppdrag och samhälleliga mål centralt för analysen.

För det tredje utforskar vi förhållandet mellan det sociala arbetets historiemedvetande och självförståelse. Här är frågan hur socialarbetets självförståelse har skapats i det förflutna, och i vilken bemärkelse konstruktionen av självförståelsen är en process som styrs av historiemedvetande. Det viktiga är att identifiera de skeden som under olika perioder format det sociala arbetets självförståelse och att förstå dess tankemässiga och institutionella utveckling som en del av samhällets ekonomiska, sociala, politiska och kulturella utveckling.

Efter en begreppslig genomgång fokuserar vi på de presentationer av det sociala arbetets utvecklingsstadier som gjorts inom den finländska forskningen. Den empiriska analysen i artikeln baserar sig på forskningslitteraturen om de utvecklingsstadier och förändringar som det sociala arbetet genomgått. Målet är att urskilja olika sätt att periodisera det och tolka dessa utifrån det sociala arbetets självförståelse. Genom periodiseringen gestaltas det förgångna som ett tidsflöde där perioder följer på varandra och där varje period kännetecknas av specifika karaktäristika.

Syftet med artikeln är att hjälpa läsaren gestalta det sociala arbetets olika utvecklingsskeden och särskilt de olika sätten att beskriva utvecklingen. Genom historieskrivning kan mångfalden och de många historiska skikten i det sociala arbetet greppas, vilket samtidigt kan göra att branschens utveckling kan te sig ojämn. Å andra sidan syftar artikeln till att påminna om att det inte finns en enda sorts socialt arbete, utan att det finns många sätt att förstå socialt arbete.

Historiemedvetande och det sociala arbetets historia

Begreppet historiemedvetande är mångbottnat och flertydigt. I bred bemärkelse gäller det våra uppfattningar om det förflutna, karaktären av forskning och kunskap om det förflutna samt hur vi förstår förhållandet mellan historieforskning och nutid (Pihlainen 2011). Kölbl och Konrad (2015) betonar att historiemedvetande (*historical consciousness*) sammanför det förflutna med nuet, men att det också visar sig i hur vi förhåller oss till framtiden (ref. Jeismann 1979, 42–44). Man kan tala om sätt att förstå det förflutna och om betydelser som tillskrivs kändedomen om det förflutna. Det finns emellertid inget allmänt accepterad definition av termen.

Våra tolkningar av det förflutna låter sig inte reduceras till en uppsättning fakta, utan de blir i vårt medvetande omformningsbara utvecklingsberättelser. Det finns fog för att snarare se historieforskning som forskarnas uttolkande och kategoriserande tankebyggnader än som exakt faktakunskap om världen (Armstrong 2003). Historiemedvetande gäller människors förmåga och sätt att gestalta världen i tiden – som en totalitet bestående av det förflutna, nuet och framtiden.

Precis som med medvetande överlag, kan man i det historiska medvetandet urskilja olika grader av utveckling. Till exempel kan man – för att fritt tillämpa Blooms taxonomi – tänka på historiskt medvetande som processen från att veta till att förstå och vidare till förmågan att använda kunskapen, förmågan att analysera och att i helheten kunna identifiera de centrala elementen och deras förhållanden, bilda sig en helhetsuppfattning och slutligen utvärdera hur riktiga beskrivningarna och förklaringarna är. I den här tappningen innebär historiemedvetande också en lärandeprocess, där ett kritisk förhållande utvecklas till forskningen och kunskapen om det förflutna.

Det allmänna historiemedvetandet är grunden till specifikt historiemedvetande om sådana samhälleliga verksamhetssystem som socialt arbete. För att kunna bilda sig en omdömesgill bild av utvecklingens art och villkoren för utveckling av en bransch som det sociala arbetet, måste man ha både allmän kunskap om historien och specifik, forskningsbaserad kunskap om branschens förflutna. Vår uppfattning om det sociala arbetets historia byggs ut till vår vidare tolkning av det förflutna. Att bygga upp det historiska tänkandet och den historiska förståelsen har betraktats som den centrala uppgiften för historieundervisningen i skolan, varvid målet har formulerats som utveckling av elevernas historiemedvetande (Veijola 2016). Historiemedvetande har också beskrivits som praktisk och populär kunskap, som kollektivt minne och medvetenhet om det förflutnas närvaro i nuet (Pihlainen 2011).

I tolkningar av det förflutna ingår det ofta olika politiska motiv. Exempelvis fortgick de historiepolitiska efterdyningarna av det finska inbördeskriget 1918 långt efteråt, och i tolkningarna framkom starka avsikter som gav uttryck för den politiska tudelningen av samhället, och som först relativt sent började mattas av inom historieskrivningen om inbördeskriget (Hentilä 2018). Politiska intressen präglar inte enbart historieskrivningen kring en tragedi av ett inbördeskrigs kaliber, utan gäller i princip alla uttolkningar av samhälleliga omständigheter.

Historiemedvetandet antyder alltså vilken uppfattning vi har om gångna händelser och hur vi tänker oss att den samhälleliga och kulturella verkligheten har formats. Sådana principiella frågor gäller i väsentlig grad också det sociala arbetets historia. Hur vi gestaltar historieskrivningens och den historiska kunskapens karaktär och hur vi uttolkar historiens förlopp utgör en del av vår allmänna världsbild och vårt förhållningssätt till världen. Hur vi

förstår och gestaltar just det sociala arbetets förflutna avgör på samma sätt vårt begrepp om socialt arbete som samhälleligt verksamhetssystem, yrke, lärområde och forskningsfält. Hur man gestaltar det förflutna gäller inte enbart individens förhållningssätt till världen, utan också människans kollektiva agerande (vetenskap, konst, arbetsliv, politik, etik, juridik). Det står klart att historieforskningen om socialt arbete skapar förutsättningarna för utvecklingen av såväl den individuella som branschens kollektiva självförståelse. Historia är i detta avseende en viktig spegel för den professionella självförståelsen (Satka 1995, 8). Historiska utvecklingsförlopp påverkar tolkningarna av dagens sociala arbete, men de visar sig också i hur det sociala arbetet blickar mot framtiden (se Cnaan, Dichter & Draine 2008).

Historiemedvetandet om det sociala arbetet kan betona branschens nationella historia eller gälla branschens utveckling mer allmänt. Traditionellt har det nationella perspektivet betonats i historieskrivningen om det sociala arbetet, men under senare tid har intresset, som ett led i den rådande moderniserings- och internationaliseringstrenden, på nya sätt riktat sig till det sociala arbetets internationella historia (Harrikari och Rauhala 2019). Det sociala arbetets internationella historia lägger grunden för branschens allmänna lära och dess världsomspännande kollektiva självförståelse.

Nödvändigheten av historiemedvetande

Nutiden har karaktäriserats som en historielöshetens era. Formuleringen pekar på att ”människors medvetande och förståelse av varifrån och hur vi nått den punkt där vi står nu, håller snarare på att minska än att öka” och att ”denna brist på medvetenhet också gör det svårare att se och bemästra framtiden, och den när en kortsiktighet av här-och-nu som somliga benämnt postmodern” (Tuomioja 2016, 6).

Som självständigt kunskapsområde kan historia utforskas som en lärare, ett narrativ eller en representation, som ger uttryck för de tre genrerna av historiemedvetande (Glencross 2015). Det handlar om olika sätt att förstå karaktären i och användningen av historisk kunskap. Kännedom om historien och förmåga till historisk reflektion har betraktats som väsentliga element i allmänbildningen, och att de fört en tynande tillvaro har betraktats som ett uttryck för

sjunkande bildningsnivå, ”bildningens förfall” (Lukacs 2009, xxv). I denna tappning förstås historiemedvetande som ett uttryck, en förutsättning och en grogrund för bildning.

Kännedom om historien skapar förutsättningarna för kritisk granskning av vår nutid. Den hjälper oss formulera relevanta frågor om samtiden, undvika ytliga generaliseringar, bedöma de svar som ges, skapa ett självmedvetet förhållningssätt till världen och akta oss för att tro att det finns ett enda möjligt tänke- och handlingssätt (MacMillan 2010, 167–168). På så sätt lägger historiemedvetande grunden för ändamålsenlig samhällsverksamhet.

I dagens historieforskning betonas forskarens aktiva roll som uttolkare av det förflutna, varvid ”den bild som forskaren tecknar samtidigt säger mycket om forskaren och den tid hen lever i” (Heikkinen 2013, 9–10). Att strukturera det förflutna i epoker – strävan att identifiera brytningstider och få fatt på varje epoks särskilda karaktär – är en väsentlig del av den kreativa processen i historiska resonemang. Inom kunskapsproduktionen leder principen om öppenhet för tolkningar oundvikligen till att det uppstår konkurrerande tolkningar och att missbruk av historieskrivning möjliggörs, till exempel att den målmedvetet utnyttjas för politiska intressen.

Historiemedvetande är förmågan att känna igen historiepolitik, som i bred bemärkelse förstås som forskares eller andras eventuella försök att genom historiska förklaringar främja sina egna politiska eller andra ideologiska syften.

Även om historia bidrar avsevärt till att utforma exempelvis samhälleliga och nationella identiteter, kan kvaliteten på akademisk historieforskning inte bedömas utifrån detta, utan enbart med vetenskapliga kriterier (Helo 2016, 173–174). Detta gäller i väsentlig grad även forskningen om det sociala arbetets historia. Ett adekvat historiemedvetande bygger på pålitlig forskningskunskap som nås genom vetenskaplig argumentation och tjänar som motkraft till propaganda som baserar sig på medveten förvrängning av historien.

I den vetenskapliga historieforskningen inte bara beskrivs historien, utan den ges också förklaringar (Hietala 2001). Förklaringar utgår från två huvudsakliga alternativ: dels undersökningar som bryter ner verkligheten och fokuserar på kausalitet och orsakssamband, dels historisk funktionalism, som är teleologisk och finalistisk uttolkning med syftet att förstå ändamålet. Historieförståelse uppfattas ofta i den senare bemärkelsen som utforskande av det dialektiska förhållandet mellan helheten och dess beståndsdelar. Då gestaltas företeelser och

mänskliga handlingar i sina historiska, samhälleliga, kulturella och psykologiska kontexter. Kännedom om olika historiefilosofiska inriktningar i anknytning till historietolkningarna ingår i ett högt utvecklat historiemedvetande.

Historiemedvetande handlar om världsbild, sättet att förstå och vara i världen. Den grundläggande insikten det ger är vikten av att analysera dagens verklighet och gestalta framtidens utvecklingstrender i ljuset av det förgångna, ge akt på historiens närvaro i samtiden och greppa att historien kunde ha sett annorlunda ut och att saker och ting skulle kunna vara annorlunda i dag. Världens betraktas inte bara som varande utan även som blivande (Spengler 1996). Av denna insikt kan man härleda en tanke om människan som någon som tar sitt tidsliga öde i sina egna händer, påverkar tingens förlopp och bär ansvar för tillståndet i världen.

En grundläggande ontologisk fråga i den västerländska historiefilosofin handlar om huruvida historien har ett mål. Det är uppenbart att "historien enbart är meningsfull i förhållande till något transcendent syfte utanför den faktiska verkligheten" (Löwith 1949, 5). Historieforskning som tolkar händelser i det förflutna kan inte i sig besvara frågan huruvida ett historiskt förlopp inbegriper något högre syfte som inte kan identifieras empiriskt ur någon enskild händelse eller händelsekedja. I existentiell bemärkelse ingår frågan emellertid väsentligen i människans förhållande till världen och angår således även varje historiker.

Nohl karakteriserar historiemedvetande som "en livsform där varje spänning mellan idé och verklighet ... blir synlig" (Nohl 1979, 115). Tanken är särskilt viktig för ett område likt det sociala arbetet, vars mission i alla väsentliga avseenden är etisk och vars självförståelse bygger på strävan att förverkliga ideologiskt drivna ideal. Förhållandet mellan ideal och verklighet är centralt både för en undersökning av det sociala arbetets förflutna och i dagens vardag. När det processas bidrar det till att förverkliga en historiemedvetandets pragmatism där "det förflutna visar sig som en spegel för reflektioner över nuet" (Pihlainen 2011, 12, ref. Rüsen 2005, 24).

Historiemedvetandets utveckling har en egen intellektuell historia (Lukacs 2009). Den kan gestaltas genom olika epokers karakteristiska sätt att förstå historien, från antiken till medeltidens kristna historietolkning och därifrån via upplysningen och romantikens tänkesätt vidare till historicismens sökande efter kausala förklaringar, den tyska idealismens historietolkningar och slutligen de moderna strömningarna som utvecklats under 1900- och 2000-talen (Nohl 1979). På motsvarande sätt kan man försöka identifiera olika sätt att tolka

specifikt det sociala arbetets historia och fråga vilka uppfattningar om socialt arbete, människan och samhälle de är uttryck för.

Det sociala arbetets historiska självförståelse och dess professionella betydelse

På fältet för internationella relationer inverkar det historiska tänkesättet på handlingssättet, ”på hur historia görs” (Glencross 2015). På motsvarande sätt kan historiemedvetandet anses påverka praxis i en bransch lik socialt arbete, vilka ger uttryck för vår förståelse om yrkets karaktär och samhällliga uppdrag. Forskningen om det sociala arbetets historia skapar branschens självbild. Traditionen kan tjäna som ”kulturell värdegrund för våra planer för framtiden” (Helo 2016, 174).

Förståelsen av att saker och ting inte sker av sig själva utan att människan, både som individ och kollektivt, genom sina handlingar påverkar händelsernas gång, öppnar upp för att se människan som en aktiv aktör med ansvar. Samhället fixeras inte som en naturlig ordning utan som en mänsklig skapelse, om vi förstår att människan medvetet kan bidra till historien och utforma sin egen historia.

Medan naturen har ”utsträckningens egenskap men utan riktning”, handlar människan målmedvetet (Spengler 1996, s. 184). Naturen är moraliskt sett blind, medan människan är en medveten och ansvarig moralisk agent.

Sådan medvetenhet har uppenbar betydelse för ett socialt arbete som definierar sig självt som arbete för samhälllig förändring. Socialt arbete är i grunden en beståndsdel av samhällsutvecklingen, vilken formas av den samhällliga verkligheten och i sin tur påverkar samhällsutvecklingen. Det sociala arbetets praktiker kan rentav ses som uttryck för uppfattningar om ett hårdant samhälle man vill ha. I princip gäller samma tanke om medvetenhet om förändringar också klientarbetet, där man verkar i gränssnittet mellan det förflutna, nuet och framtiden.

Som samhällligt verksamhetssystem har det sociala arbetet sin egen utvecklingshistoria, som till stora delar får sin form i landsspecifika traditioner, program och praktiker. Förvisso har det ända från början skett internationellt utbyte, och i det går att urskilja såväl nationella som

övernationella utvecklingstrender i det sociala arbetets historia. De olika utvecklingslinjerna kan utforskas som en helhet av teoretisk självförståelse, organisering av arbetet och praktiska arbetssätt. Ett historiemedvetet förhållningssätt till det egna yrkesområdet är ett viktigt element i både den enskilda socialarbetarens som hela branschens professionella identitet.

Historia är ett sätt att slå fast och stärka en kollektiv identitet (MacMillan 2010, 53–54). Därför erbjuder det sociala arbetets historia aktörer inom branschen en upplevelse av tillhörighet i en generationsöverskridande kedja med dem som tidigare jobbat i branschen och dem som utvecklat den. Frågor om varför det sociala arbetet uppkommit, när det uppstod och i vilken ideologisk kontext det fick sin början skapar ett specifikt historiemedvetande om det sociala arbetet, även om frågorna kan och har besvarats på olika sätt (se Sipilä 1989, 13–22). Utöver branschens tillkomsthistoria och tidiga utveckling kan motsvarande frågor som ytterligare utmejslar historiemedvetandet ställas om den senare utvecklingen, och forskning kan skapa förståelse för att besvara dessa frågor.

När det sociala arbetets historia utforskas hemfaller man lätt – precis som i historieforskning mer allmänt – åt att tolka historiska förlopp som oundvikliga processer mot något bättre, mer avancerat, högre, mognare. Ett adekvat historiemedvetande tyglar grundlöst framstegstänkande och utvecklingsoptimism. Det sätter förflutna händelser och olika perioders andliga strömningar i förhållande till sin tids rådande omständigheter. Dessutom inbegriper det väsentligen reflektion kring grunderna till vårt eget historiska tänkande, något som skyddar mot alltför ytliga och ensidiga tolkningar.

I ljuset av undersökningar är det karakteristiskt för finländare att se sitt lands historia som en framgångssaga, medan världshistorien gestaltas ”i betydligt dystrare toner” (Heikkinen 2013, 287). Historiemedvetandet, det vill säga uppfattningarna om branschens förflutna och utveckling, bland dem som studerar eller redan arbetar med praktiskt socialt arbete har inte undersökts. Det är möjligt och rentav sannolikt att bilderna av socialvårdens och socialarbetets historia i Finland knyter an till det nationella framgångsnarrativet.

Historietolkning och användning kan inkludera tendentiös påverkan på åsikter och attityder, och tolkningar av det förflutna innesluter ofta olika politiska och kulturella intressen (Hentilä 2018). Historia skrivs i stor utsträckning med rent nationella eller rentav nationalistiska behov för ögonen, något som ofta leder till politiskt missbruk av historien (Helo 2016, 173).

Historiemedvetande gör det möjligt att kritiskt syna hur historien används. Det sociala arbetets historiepolic galler såväl olika uppfattningar om det sociala arbetets karaktär och uppdrag som mer allmänt utvecklingslinjer och motsättningar i samhället och politiska ideologier som påverkat det sociala arbetet. Historiemedvetandet inom det sociala arbetet begränsar sig inte till narrativet om det sociala arbetet utan galler mer genomgripande helhetsbilden av samhällsutvecklingen.

I Finland har det knappt alls förekommit akademiska konflikter om tolkningarna av det sociala arbetets historia. Ett undantag är debatten kring karaktären i Mary Richmonds tänkande kring socialt arbete, i vilken det gick en tydlig gräns mellan dem som kritiserade och dem som förespråkade Richmonds uppfattningar, och där det kanske mest vägande inlägget handlade om ett försök att tillbakavisa invändningarna mot Richmond och påvisa oriktigheten i dem (Karvinen 1992). Det är i och för sig intressant att kontroversen inföll under det tidiga 1900-talet, när det också i övrigt väcktes ett intresse för det sociala arbetets historia och för att formulera de teoretiska grunderna genom historien. Historieskrivningen om det sociala arbetet galler särskilt utvecklingen av branschens ideologiska, institutionellt organisatoriska och praktiska verksamhetsformer, metoder och innehåll, liksom även historieskrivningen om andra liknande samhälleliga verksamhetsfält, såsom folkbildningsarbetet (Salo 2008). I enskilda undersökningar kan över hälften med synnerligen olika betoningar bli föremål för intresse. Branschens utveckling kan tolkas som en del av ett större narrativ om samhällsutvecklingen, eller så kan det mer självtillräckligt utforskas inifrån, som en speciell process som bildas av branschens egna diskurser.

Periodisering i forskningen om det sociala arbetets historia

Historiemedvetande skapar en utgångspunkt för reflektion kring det sociala arbetets uppdrag i dagens samhälle. Detta inbegriper att utvecklingen eller förändringen gestaltas i tidlig utsträckning, där händelser inte enbart flyter på, utan där olika skeden, vändningar och brytningspunkter kan skönjas. I historieforskningen eftersträvar man ofta att urskilja varje specifika eras tidsanda och särdrag och benämna tidsperioden utifrån det. Med tanke på det sociala arbetets professionella identitet och självförståelse är det inte likgiltigt hur utvecklingen på området periodiseras och hur dess viktigaste vändpunkter tolkas.

Som samhällligt verksamhetssystem är det sociala arbetet särskilt känsligt för olika politiska intressen, och branschens nära koppling till den politiska apparaten medför också mottaglighet för politiskt missbruk av forskningen om det sociala arbetets historia. Därför är följande påminnelse till historiker (Helo 2016, 187) på sin plats: ”En historiker får inte modifiera resultaten av sin forskning om det förflutna till politiska argument, utan måste hjälpa läsarna att förstå förflutna, ofta komplexa företeelser och måhända begrunda företeelsernas eventuella betydelser i nuet”. Att identifiera och namnge vändpunkter och brytningsskeden i utvecklingen är en viktig del av en strukturerad bild av det förflutna och en del av denna uppgift.

Periodisering är överlag en viktig metod för att gestalta det förflutna inom såväl historieforskning som historieundervisning. Till exempel i fråga om den politiska och kulturella behandlingen av det nationalsocialistiska förflutna har metoden gett möjlighet att generationsmarkera och periodisera också den samhällliga och politiska debatten kring ämnet (Frei 2016, 112–124). En periodiserande undersökning av det förflutna gör det också lättare att urskilja vår egen tids särdrag i förhållande till svunna epoker. Det periodiserande tänkesättet erbjuder ett relevant grepp både för undersökning av det sociala arbetets historia och för praktiskt klientarbete där bemötandet av klienten beaktar hans livshistoria.

Det sociala arbetets historier är starkt förbundna med nationella samhällliga verksamhetssystem, som avspeglar de landsspecifika sociala, politiska, ekonomiska och kulturella förhållandena. Att ha en egen nationell historia hjälper oss att förstå oss själva och andras historia, deras värderingar och sätt att fungera (MacMillan 2010, 141, 144). Det är svårt att föreställa sig en allmängiltig periodisering av det sociala arbetets utveckling, även om vissa globala element kan skönjas i branschens utveckling. Traditionerna, de politiska programmen och praktikerna på nationell nivå har ända från början samspelat, lärt av varandra och delvis tagit intryck av samma teoretiska riktningar, idéer och verksamhetsmodeller.

Inom historieforskningen handlar det lärdomshistoriska greppet om att urskilja idéer och läror som påverkat och styrt en verksamhet (Manninen 1998; Hyrkkänen 2002). Synvinkeln är relevant för en undersökning av det sociala arbetets historiska självförståelse: vilka idéer och tankeströmningar har under vilka perioder format utvecklingen av socialt arbete till profession och samhällligt verksamhetssystem? Uppfattningarna om branschens utvecklingsskeden och

paradigmatiska vändpunkter är en viktig del av historiemedvetandet hos forskare och socialarbetare.

Metoder och material

I den här artikeln ligger fokus på de analyser av det sociala arbetets utvecklingskedan som förts fram inom den finländska forskningen. En undersökning av socialt arbete i det förflutna är behäftad med begreppsliga svårigheter, i och med att definitionen av socialt arbete alltid är starkt knuten till sin tid. För det första har det sociala arbetets tidiga skeden inkluderat såväl frivilligt som professionellt arbete (t.ex. Satka 1994). För det andra har element av materiell och icke-materiell hjälp ingått ontologiskt i det sociala arbetet (t.ex. Toikko 2005). För det tredje har socialt arbete på systemnivå varit starkt knutet till det sociopolitiska verksamhetssystem och särskilt till socialvårdssystemet (t.ex. Raunio 2009). I den här artikeln tacklas begreppet socialt arbete genom att gränserna för det professionella sociala arbetet i dess nuvarande form överskrids. Därigenom används begreppet socialt arbete i texten i en synnerligen vid bemärkelse. Ställvis används också formuleringen tidigt socialt arbete. På systemnivå diskuteras dessutom socialvården och dess tidiga skeden (fattigvård) i ytterst vid mening.

Materialet utgörs av forskningslitteratur om den finländska socialvårdens, socialservicens och socialarbetets historia som har publicerats från och med 1990-talet. Materialet är emellertid inte avsett att inkludera all forskning som dryftar socialarbetets historiska utveckling. Syftet med materialet är snarare att beskriva olika sätt att analysera det sociala arbetets historiska utveckling. I denna bemärkelse är materialet en sorts selektivt urval. Dessutom ska det observeras att materialet koncentrerar sig till 1990-talet, och alltså inte heller i detta avseende gör anspråk på att täcka in all historieforskning om socialt arbete. Materialet har i mån av möjlighet begränsats utifrån kriteriet att de texter som inkluderas bör ha en tydlig koppling till det sociala arbetet och dess praktiker. Till exempel skulle Jouko Siipis (1967) verk *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon* visserligen tematiskt ha platsat i materialet, men Siipi undersöker ändå inte specifikt det sociala arbetet eller dess tidiga former i verket. Hans perspektiv är avsevärt bredare, liksom också Heikki Waris (1968) perspektiv i läroboken *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. Å andra sidan har det varit ett krav på de verk som inkluderas att de beskriver socialarbetets eller socialvårdens utveckling. På grund av detta

utelämnades till exempel Veikko Piirainens doktorsavhandling (1958) om fattigvården på landsbygden i Savolax och Norra Karelen under andra delen av 1800-talet, även om verket är en klassiker inom forskningen om socialvårdens historia.

Metodiskt sett har materialet lästs utifrån perspektiven om periodisering och det sociala arbetets självförståelse (jfr Seppälä 2018). Målet är att i materialet urskilja tolkningar som förs fram om det sociala arbetets utvecklingsskeden och brytningspunkter. Därvid ställs frågor om beskrivningarna av utvecklingsskedena och vändpunkterna i den självbild som forskningslitteraturen om det sociala arbetet ger uttryck för och skapar. I undersökningen ligger fokus särskilt på studier som tolkat brytningskeden och vändpunkter i branschens utveckling. På så sätt baserar sig urvalet ändå på ett synnerligen heterogent material. Det inkluderar fem doktorsavhandlingar, två licentiatavhandling och fyra andra studier.

Följande litteratur har använts som underlag:

Eräsaari, Leena (1991) Yksilöllistävä sosiaalityö. Historian tarkastelua. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A7. Jyväskylä.

Hämäläinen, Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Snellman-instituutin A-sarja 22. Kuopio.

Hänninen, Jorma (1990) Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A6.

Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. I Jouko Jaakkola m.fl.: (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylä: SoPhi.

Rauhala, Pirkko-Liisa (1996) Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa. Acta Universitatis Tamperensis 477.

Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. I Jouko Jaakkola m.fl. (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: SoPhi.

Toikko, Timo (2001) Sosiaalityön amerikkalainen oppi. Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisuja A1.

Urponen, Kyösti (1994) Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. I Jouko Jaakkola m.fl. (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Vuorikoski, Marjo (1999) Sosiaalityön professionaalistuminen ja koulutus. Acta Universitatis Tamperensis 687.

Finländska beskrivningar av det sociala arbetets utvecklingskeden och viktigaste vändpunkter

Det sociala arbetets utveckling kan beskrivas utifrån åtminstone tre olika analysätt. Det första baserar sig på omfattande samhällliga utvecklingsförlopp som motiverar socialvårdens, men också det sociala arbetets, samhällsuppdrag. Också det andra analysättet baserar sig på samhällliga utvecklingsförlopp, men det fokuserar mer på det sociala arbetets idéhistoriska och teoretiska grund. Det tredje sättet handlar om utforskning av det sociala arbetets professionella utveckling, där särskilt det sociala arbetets interna diskussioner och självförståelse betonas.

a) Analyser som baserar sig på samhällliga utvecklingsförlopp

Socialvårdens utveckling kan undersökas genom mer genomgripande samhällliga utvecklingsförlopp. Till exemplen på ett sådant grepp hör Panu Pulmas (1994), Jouko Jaakkolas (1994), och Kyösti Urponens (1994) undersökningar. I dessa ses socialvården som ett svar på vissa samhällliga utmaningar, frågor och problem som uppkommit under olika perioder.

Pulma (1994) beskriver utvecklingsförloppen inom jordbrukssamhället innan 1900-talet och de sociala problem som de medförde. Logiken i framställningssättet betonar att de problem som formades av samhällsutvecklingen gav upphov till ett behov att exempelvis söka lösningar på

den obesuttna befolkningens ställning. Inledningsvis tänkte man sig att de obesuttnas undermåliga levnadsförhållanden berodde på ”lättja och okunnighet”. Problemen förvärrades emellertid med nödår, eftersom sådana gjorde det särskilt svårt för de obesuttna att klara sig. Bristen på mat drev ut folk på tiggarrått, och fattigdomen höll på att bli ett okontrollerat problem, något som också banade väg för olika farliga farsoter.

Fattigdomen började betraktas som socialt problem som man från och med 1830-talet reagerade kraftfullt på, när storskaligt tiggeri på grund av missväxt under perioden hängde samman med en skrämmande koleraepidemi under samma tid (Pulma 1994, 55).

Inför hotet blev man tvungen att även söka samhällsliga lösningar på problemet. Det var nödvändigt att hjälpa de fattiga, men hjälpen begränsades så långt det var möjligt. Då inrättades till exempel arbetshus, där man fick mat i utbyte mot arbete. Man försökte kontrollera hjälpen genom att var och en måste utföra sin andel av arbetet för att få mat.

Jaakkola (1994) utforskar uppkomsten av den sociala frågan utifrån industrialiseringen. Fabriksindustrins uppsving mer än fördubblade antalet fabriksarbetare kring sekelskiftet 1900. Den här utvecklingen väckte diskussion om den så kallade arbetarfrågan. Industrierbetarnas arbetsvillkor och levnadsförhållanden var synnerligen osäkra, något som blev särskilt påtagligt under perioder av ogynnsamma konjunkturer. Industrierbetarnas osäkra ekonomiska situation och farorna med fabriksarbetet gav upphov till social problem.

Först sökte man praktiska lösningar på arbetarfrågan genom arbetarskyddslagstiftning. Redan näringsförordningarna av 1869 och 1879 innehöll bestämmelser som begränsade användningen av barnarbetskraft, men deras betydelse var ringa. Det första arbetarskyddsprojektet inleddes efter att senaten 1883 hade tillsatt en kommitté för att undersöka arbetsförhållandena inom fabriksyrkena. I den så kallade första arbetarskyddskommitténs betänkande [...] konstaterades det att missförhållandena var många och att inte arbetarskyddsbestämmelserna i näringsförordningarna följdes (Jaakkola 1994, 101).

Arbetarfrågan kulminerade i frågan om vem som skulle bära ansvaret för de mest utsatta medmänniskorna. Det gemensamma ansvaret började betonas, varvid mer mångsidiga hjälpformer började växa fram vid sidan om den kontrollbaserade fattigvården. Det

gemensamma ansvaret började till exempel organiseras genom hjälpkassor, som blev en sorts lösning särskilt på industriarbetarbefolkningens osäkra ekonomiska situation.

Urponen (1994) undersöker utvecklingen på lång sikt av ett samhälle som gick från betoning på fattigvård och socialhjälp till välfärdsstat. Han delar in de sociala reformerna efter olika vändpunkter. Den första vändpunkten är inbördeskriget och de åtföljande akuta sociala frågorna – såsom ställningen för föräldralösa barn till röda – vilka man försökte hitta praktiska lösningar på.

Under åren 1919–1922 började man fästa mycket uppmärksamhet vid dessa barn, som blivit utan omvårdnad. Myndigheterna betraktade det som den mest akuta socialpolitiska frågan att ordna omsorg om de krigsvärnlösa (Urponen 1994, 163).

För det andra beskriver Urponen de reformer som initierades efter självständigheten, och som syftade till att finna lösningar på samhällsproblem. Torparlagen syftade till att stärka den obesuttna befolkningens ställning och arbetstidslagen arbetarnas ställning. Samtidigt reformerades också principerna för fattigvården i en mer human riktning. För det tredje innebar det andra världskriget en brytningstid och den efterföljande återuppbyggnaden gjorde att en ny era kunde uppstå. Utvecklingen intensifierades i framväxten av välfärdsstaten, varvid socialvården och socialförsäkringen steg till en ny nivå.

De ovannämnda undersökningarna av Pulma (1994), Jaakkola (1994) och Urponen (1994) baserar sig på idén att till exempel fattigvården uppkom som svar på ett specifikt samhällsbehov. Samhälleliga processer och de omvälvningar de orsakat hade skapat situationer där de sociala frågorna blev påtagliga. I dessa situationer började man söka samhälleliga lösningar på de sociala frågorna. Analyser som utgår från samhälleliga utvecklingsförlopp kastar ljus över resonemangen om varför samhället har tagit ansvar för någon viss arbetsform, till exempel för att ordna fattigvård. Socialvårdens arbetsformer, såsom fattigvården, anses ha en tydlig samhällsfunktion som de utför. Då förklaras även uppkomsten av arbetsformerna genom deras funktioner.

b) Det sociala arbetets organisatoriska och teoretiska institutionalisering

Det sociala arbetets utveckling kan greppas som summan av samhällsfaktorerna under en period. Då beaktas den samhälleliga situationen, men samtidigt ligger det egentliga fokus på hur socialvården har organiserats och på de bakomliggande ideologiska omständigheterna. Ur det här perspektivet handlar inte socialt arbete enbart om reaktioner på vissa för en period typiska sociala problem, utan det institutionaliserade sociala arbetet syftar också till att omforma sitt uppdrag ideologiskt, organisatoriskt och utifrån föremålet för det sociala arbetet.

Mirja Satka (1994) artikulerar uppkomsten av det tidiga sociala arbetet som summan av olika samhällsfaktorer. Strukturella samhällsfaktorer, såsom ekonomiska konjunkturen, har stått i direkt relation till hur människor har klarat sig i vardagen. I detta avseende har uppfattningen om det tidiga sociala arbetets objekt utformat sig efter situationen i samhället. Å andra sidan använder Satka (1994) för sin analys ett ramverk som även beaktar den rådande ideologin, den aktör som organiserar verksamheten och föremålet för verksamheten.

Med hjälp av detta ramverk identifierar hon tre perioder som bidragit till uppkomsten av det sociala arbetet och hur det utformats. Medborgarkriget gav upphov till en ny sorts efterfrågan på att särskilt föräldralösa barn till röda skulle socialiseras till att bli hederliga medborgare. Andra världskriget skapade ett krisläge där familjer behövde alltmer stöd. Efter världskriget inleddes projektet för uppbyggnad av välfärdsstaten, där det tidiga sociala arbetet fick sin egentliga institutionella form, och inom ramen för vilket det började formulera sitt uppdrag.

... det sociala arbetet förstås som samhällelig verksamhet som syftar till att åtgärda den sociala otryggheten som uppträtt i människors vardag (till exempel behovet av vård, utkomst eller kontroll) från fall till fall. Socialt arbete har utförts och utförs åtminstone under beteckningarna självhjälp, frivilligarbete och flera olika professionella benämningar (t.ex. socialt arbete). I praktiken handlar det om hjälp, omsorg och handledning som någon annan än familjen ger de fattiga, värnlösa och avvikande (Satka 1994, 261).

I sin doktorsavhandling beskriver Satka (1995) det sociala arbetets långsträckta tillkomstprocess genom att sammanfatta den i en sorts begreppsliga kondensat. Ett exempel på det här är medborgarskap (*social citizenship*), som hon använder för att utforska hur socialvården har skapats. Det handlar om ett genomgripande samhällsmål, som man vid sidan

om socialvården även försökt uppnå genom hälso- och sjukvård och utbildning. Ett annat begrepp som beskriver utvecklingen över lång tid handlar om att socialvården synnerligen eftertryckligt har varit ett verksamhetsfält för kvinnor. Institutionaliseringsprocessen av det tidiga sociala arbetet motiverades av samhällsutvecklingen, men så att institutionaliseringsprocessen inte enbart handlade om reaktioner på den yttre situationen, utan de centrala aktörerna eftersträvade också att påverka utformningen av sitt samhällsliga uppdrag. Det tidiga sociala arbetet tog alltså exempelvis ställning till hur barn ska uppfostras till goda medborgare och hur medborgarna ska stödjas i att klara av vardagen.

Å andra sidan beskriver Satka (1995) i sin undersökning även uppkomsten av snävare avgränsade perioder. Till exempel ses perioden för förenhetligande av nationen (*national integration*) som en sorts begreppsligt kondensat som å ena sidan styrde socialvårdens verksamhet, men som man också försökte främja med de metoder som socialvården hade. Dessutom hängde till exempel upplösningen av enhetskulturen efter andra världskriget samman med att styrningsmetoderna blev mångsidigare. Den direkta hierarkiska makten började kompletteras med alltmer indirekta styrningsformer. Också denna mer övergripande samhällssituation kan skönjas i socialvårdens utveckling. Det var emellertid inte så att socialvården enbart reagerade på den nya tidens centrala begreppsliga kondensat, utan den försökte även själv ge form åt det här nya organisatoriska styrningssättet.

Även Juha Hämäläinen (2007) tar sig an barnskyddspraktiker genom uppdelning i tidsperioder, som bidrar till att ringa in de samhällsliga förhållandena och barnskyddssystemet, men det egentliga objektet för hans undersökning är institutionaliseringen av barnskyddet och dess idégrund och lärdomshistoria. Den utveckling som Hämäläinen (2007) beskriver inom barnskyddet bildar en mångbottnad väv, där till exempel särdragen i mellankrigstiden handlade om medborgarskapets tillblivelse under självständigheten och å andra sidan också försoningen efter den nationella splittring som inbördeskriget skapat. Ideologiskt låg betoningen under den här perioden på vikten av nationell enhet och samhällsfred, varvid statens sociala ansvar började betonas alltmer. I detta avseende är det begripligt att också fattigvården och särskilt barnskyddet i allt högre grad började motiveras i termer av socialt ansvar. Det handlade om att ordna omsorgen om de mest utsatta i samhället, vilket innebar att också barnskyddssystemet började utvecklas som en del av fattigvården. Institutionaliseringsprocessen av barnskyddet betydde att organisationsnivån gradvis formaliserades, men också att den ideologiska och teoretiska

grunden utvecklades. Ett exempel på sådan övergripande institutionalisering är grundandet av tidskriften *Lastensuojelulehti* år 1922.

Tidskriftens redaktionspolitiska riktlinjer ger uttryck för en bred förståelse av barnskydd, en visionär uppfattning som utgår från branschens historia och sociala utgångspunkter, djup medvetenhet om utmaningarna i samtiden och en strävan att utveckla branschen systematiskt, i fråga om såväl dess teoretiska grundvalar som olika arbetssätt och verksamhetsformer. Utgående från detta skapades ett särskilt barnskyddsprogram (...) (Hämäläinen 1997, 201–202.) Barnskyddsprogrammet återspeglar hur de tidiga aktörerna inom det sociala arbetet själva ville formulera barnskyddets uppdrag i förhållande till den rådande samhällsliga efterfrågan och den organisatoriska utvecklingen. Tanken på ett särskilt program för barnskyddet hängde samman med internationella strävanden att stärka det sociala arbetets vetenskapliga karaktär och grund (Hämäläinen 2007, 225–226). Ett centralt led i institutionaliseringen av det sociala arbetet är också utformandet av den professionella utbildningen och dess teoretiska grund (Vuorikoski 1999).

Satka (1994) och Hämäläinens (2007) sätt att analysera det sociala arbetets utveckling utgår från samhällsliga utvecklingsskeden genom vilka efterfrågan på socialt arbete får sin organisationsform och sitt idéinnehåll (se också Satka 1995). Dessutom påverkar emellertid också det sätt som det sociala arbetet ordnats på under en given period utvecklingen både under perioden i fråga och under följande period. I detta avseende är det sociala arbetet inte enbart en reaktion på den rådande samhällssituationen, utan det försöker också självt påverka situationen genom att organisera sig och utforma sig ideologiskt. Till exempel fäster Pirkko-Liisa Rauhala (1996) uppmärksamhet vid att förändringar i samhällsstrukturerna inte i sig räcker för att förklara uppkomsten av socialservice. Hon betonar betydelsen av politiska riktlinjer och planer som framställts inom det socialpolitiska systemet. I denna bemärkelse uppkom inte socialservicen enbart som svar på en samhällslig efterfrågan, utan dess uppkomst och utveckling baserade sig även på de ideal och mål som ställts upp. Med Rauhalas (1996, 185) ord är ”socialservicens uppkomst inom socialskyddet i Finland en mångbottnad process som består av många olika funktioner, kontinuiteter, avbrott och brytningspunkter”.

c) Analyser som baserar sig på det sociala arbetets professionella orienteringar

Det sociala arbetets utveckling kan också greppas utifrån professionaliseringen, varvid uppmärksamheten jämfört med de föregående analysperspektiven snarare vänds mot en innehållsmässig inringning av det sociala arbetet. De vändningar som skett inom den professionella orienteringen hänger visserligen samman med förändringar i samhällssituationen, men det huvudsakliga fokuset riktar sig ändå till de interna diskussionerna inom det sociala arbetet. Då blir den interna teoretiska diskussionen den egentliga nämnaren för den professionella självförståelsen.

Jorma Hänninen (1990) anser att det finländska sociala arbetet har utvecklats genom diskussioner som koncentrerats kring en viss period, något han kallar vågor. De gestaltningar Hänninen beskriver företräder olika inriktningar, men de innesluter otaliga sinsemellan konkurrerande diskurser. Den första utvecklingsvågen handlade om en diskussion om det sociala arbetets metoder. Debatten ägde rum under 1950-talet, som en sorts motreaktion mot den rådande administrativa inriktningen. I detta läge försökte man motivera det sociala arbetets egenart med ett psykoteoretiskt perspektiv som anammats från det amerikanska sociala arbetet. Ingen enhetlig metodisk approach eller lära växte emellertid fram ur det finländska sociala arbetet. Snarare var metoddiskussionerna heterogena, och de innefattade uppfattningar som stod i motsättning till varandra. Metoddiskussionen medförde inte heller i något skede att den administrativa approachen skulle ha åsidosatts, utan den var fortsättningsvis den dominerande uppfattningen om socialt arbete.

(...) Ett centralt resultat var att det sociala arbetet inte har något entydigt lärosystem som helt enkelt reformeras av diskussionens vågor, utan det inkluderar många tolkningar som avviker från och i vissa fall motsäger varandra (Hänninen 1990, 201).

I början av 1980-talet lyftes enligt Hänninen (1990) den akademiska ideologikritiken upp till debatt vid sidan om de konkurrerande tolkningarna om det sociala arbetets självförståelse som administration respektive profession. Då framhölls det sociala arbetets kontrollerande, anpassande och normaliserande samhällsuppdrag (Heinonen 1984; jfr också Mäntysaari 1991). Socialt arbete sågs som ett instrument för socialstaten, genom vilket man också utövade makt. Det sociala arbetet intog alltså en synnerligen kritisk självförståelse, även om den tredje vågen (i slutet av 1980-talet) omformade det till forskningsbaserad utveckling av organisationer och professionella praktiker (Mutka 1998). Utvecklingsarbetet blev ett nytt expertarbetet som det rådde efterfrågan på i samhället. Det sociala arbetet började betraktas som kvalificerat

akademiskt arbete. Enligt Hänninen (1990, 201) bildades det emellertid inget entydigt lärosystem för det sociala arbetet, utan tolkningarna om administrativt, professionellt respektive akademiskt arbete konkurrerade med varandra.

Satka (1997) beskrev det sociala arbetets professionella utveckling på ett aningen liknande sätt som Hänninen (1991), men hon använde benämningarna juridiskt, psykologiskt och vetenskapligt för utvecklingskedena. Under det juridiska skedet var strävan att dela in fattigvården efter de viktigaste målgrupperna: fattiga, barn i behov av skydd, lösdrivare och alkoholister. En ny tanke som tillämpades var en gradvis åtgärdsmodell från öppenvård till anstaltsvård. Det andra skedet inföll under 1940-talet, med psykologiseringen av det sociala arbetet. Socialvårdens uppgifter utvidgades då från den traditionella materiella hjälpen till att få en bredare repertoar. Den psykologiska teorin och metoden innebar att den individorienterade verksamheten inom öppenvården fördjupades. Den tredje vändpunkten inföll under slutet av 1970-talet, när det sociala arbetets vetenskapliga grund och utbildning omdefinierades. Denna vändning handlade om att det sociala arbetet som profession akademiserades, någon som beskrivits i större detalj av bland andra Marjo Vuorikoski (1999).

Timo Toikko (2001) har undersökt det sociala arbetets utveckling utifrån generationer inom teoribildningen. Undersökningen inriktar sig på utvecklingen av det sociala arbetet i USA, som också hade kopplingar till psykologiseringen inom det finländska sociala arbetet (jfr Hänninen 1990). Från USA anammade det finländska sociala arbetet emellertid nästan samtidigt både den första generationens sätt att förstå socialt arbete som ett arbetssätt med fokus på enskilda fall och den andra generationens begrepp om socialt arbete som ett psykoteoretiskt arbetssätt. Dessa två olika teoretiska grepp tävlade om att karakterisera den psykologiska vändningen i Finland, särskilt i slutet av 1940-talet.

Ulla Mutka (1998) fokuserade sin undersökning på den fjärde vändpunkten, som var ett led i akademiseringen av det sociala arbetet (jfr Hänninen 1990) och särskilt inföll under 1990-talet. Karakteristiskt för det sociala arbetets fjärde vändningen är de nya kraven på expertis som infördes. Enligt Mutka (1998) inordnar de sig inte längre i de hierarkier, distinktioner, indelningar och klassifikationer som den professionella verksamheten tidigare hade gestaltats genom. Särskilt idén om forskningsbaserat socialt arbete är ett svar på utmaningarna i det sociala arbetets sakkunskap. Det sociala arbetet får genom vändningen därför formen av ett särskilt, forskningsbaserat socialt arbete.

(...) när jag åkte runt för att göra intervjuer kunde jag med egna ögon se hur ett arbetssätt som besvarar morgondagens utmaningar redan håller på att utvecklas med full fart vid olika verksamhetsställen och genom synnerligen mångfaldiga lösningar. (...) Socialarbetare som tampas med den samhällsliga omvälvningen och dess många oförutsägbara och svårdefinierade följder utvecklar hela tiden genom sitt dagliga arbete nya metoder och sätt att tackla de professionella utmaningar det möter (Mutka 1998, 181).

Det ter sig typiskt för de analyser som utgår från de professionella inriktningarna att man genom dem försöker framställa det sociala arbetet som en sorts utkristalliserad form på allmän nivå (till exempel ett kvalificerat akademiskt yrke). Bakgrunden till inriktningen kan ligga i den teoretiska och metodiska diskussionen om socialt arbete, men det viktigare är att beskriva hur det sociala arbetet vill möta sin tids utmaningar. Det sociala arbetet uppfyller på sätt och vis det uppdrag samhället gett det genom att formulera sin självförståelse på ett sätt och i en riktning som i så hög grad som möjligt motsvarar detta samhällsuppdrag. Samtidigt eftersträvar det också att stärka sin egen professionella ställning. Å andra sidan resulterar undersökningar av de professionella inriktningarna inte alltid i att uppfattningen om enhetligt socialt arbete stärks. Till exempel frågar Leena Eräsaari (1991) hur man kan tala om enhetligt socialt arbete om fattigvården och barnskyddet utgår från olika människosyner. Då blir också uppfattningarna om hjälp och kontroll olika för fattigvården och barnskyddet

d) Jämförelse av sätten att analysera det sociala arbetets utvecklingsskeden

Det sociala arbetets utveckling kan beskrivas utifrån åtminstone tre olika analysperspektiv (tabell 1). Det första baserar sig på samhällsliga tidsperioder, som framför allt motiverar socialvårdens samhällsliga uppdrag. Det andra handlar om institutionaliseringen av det sociala arbetet, något som utforskas som en väv av den samhällsliga efterfrågan under en given period och den befintliga organisatoriska och idéhistoriska grunden. Det tredje formuleras genom undersökning av det sociala arbetets professionella utveckling, där betoningen ligger på den interna teoridiskussionen och den åtföljande självförståelsen.

Tabell 1. Sätt att analysera utvecklingskedena

	I	II	III
Exempeltext	Pulma (1994) och Jaakkola (1994)	Satka (1994) och Hämäläinen (2007)	Hänninen (1990) och Mutka (1998)
Analysperspektiv	Den samhälleliga efterfrågan på socialvård som följer av en given period	Socialt arbete som summan av organisatoriska och ideologiska faktorer under en viss period	Professionella inriktningar som utgår från tidsperioder
Frågeställning	För vilken samhällelig uppgift behövs det sociala arbetet?	Hur har det sociala arbetet utvecklats som yrke och praxis?	Hur vill det sociala arbetet se sig självt?

De analyser som utgår från samhälleliga tidsperioder betonar det unika i en given samhällssituation, vilket skapat en efterfrågan på uppkomsten av socialvård och därigenom också av socialt arbete. Samhällsprocesserna och de åtföljande omvälvningarna har skapat situationer där sociala frågor framträder tydligare. De skapar en efterfrågan på och ett uppdrag för socialvården. I denna bemärkelse besvarar analyserna som utgår från samhälleliga tidsperioder på frågan om för vilket uppdrag socialvården och det sociala arbetet behövs. Socialvårdens och det sociala arbetets utformning beskrivs som om den skulle bestämmas utifrån.

Analysen som betonar organiseringen av det sociala arbetet och dess ideologiska bakgrund baserar sig på samhälleliga utvecklingsförlopp och den efterfrågan som uppkommer därigenom, men i dessa utforskas uppkomsten av socialt arbete som en mångbottnad samhällelig och ideologisk helhet. Ett sådant analysperspektiv besvarar frågan om hur det sociala arbetet har tagit form under en given period. Det är inte enbart ett resultat av en efterfrågan i samhället, utan också formen av institutionalisering av det sociala arbetet och dess självförståelse har påverkat hur praxis har utformats.

En undersökning av det sociala arbetets professionella utveckling bildar en analys där betoningen särskilt ligger vid det sociala arbetets interna teoretiska diskussion och självförståelse. Dessa analysperspektiv utkristalliserar sig emellertid i synnerligen allmänna beskrivningar av det sociala arbetets expertis, i vilka exempelvis administrativ eller terapeutisk kompetens betonas. De besvarar frågor om hur det sociala arbetet vill framställa sig självt. Av den interna debatten följer en självförståelse som kan antas besvara efterfrågan som råder under en given period så väl som möjligt. De presenterade analysmöjligheterna är givetvis enbart förenklingar. Till exempel har den uppställning av socialvårdens förflutna som Urponen (1994) beskriver återgetts som ett framställningssätt där samhällsutvecklingen ger upphov till efterfrågan på en viss sorts socialvård. Å andra sidan inkluderar Urponens (1994) analys också drag av ett framställningssätt som syftar till att gestalta socialvårdens utveckling som summan av den organisatoriska och ideologiska utvecklingen. På samma sätt ligger till exempel Satkas (1995, 150–166) undersökning av metodkontroversen på 1950-talet nära det sätt som har tillämpats i undersökningar av den professionella utvecklingen. Det handlar om en diskussion där meningarna går isär om hur det sociala arbetet borde förstå sig självt. Texterna representerar alltså inte alltid ett rent analysätt, utan de kan också inkludera flera andra analysperspektiv. Dessutom inkluderar exempelvis Satkas (1995) beskrivning både långa och korta utvecklingsförlopp. Medborgarskap är ett tema som sträcker sig från den tidiga självständighetstiden ända till den nuvarande välfärdsstatens utmaningar. Å andra sidan koncentreras den nationella perioden av förenhetligande enbart till tiden efter självständigheten.

Reflektioner

Vår nutid kallas ibland för en historielöshetens tid. Formuleringen avser inte enbart att våra kunskaper om historien är anspråkslösa, utan i första hand handlar den om att dagens människas inställning till livet och världen anses vara historielös. Nuet har liksom slitits loss ur det förflutna. Historielöshet ses som ytlighet. Det inbegriper en oförmåga att förstå sin egen tid, eftersom man inte förmår gestalta det förflutnas närvaro i nuet. För en historielös människa blir det förflutna inte en kedja av perioder, brytningspunkter och utvecklingsskeden, utan historien

framstår som ett virrvarr av lösryckta händelser. Tanken på en historielös världsbilden kan även tillämpas på frågan om en individs förhållningssätt till sitt eget arbetsfält och sin expertis. Inom det sociala arbetet kan man fråga sig hur enskilda socialarbetare och hur branschen kollektivt uppfattar sin historiska utgångspunkt och gestaltar sitt uppdrag. Begreppet historiemedvetande ger, trots att det är mångfasetterat och inexakt, en användbar utgångspunkt för att både allmänt och specifikt undersöka attityder, uppfattningar och motiv inom det sociala arbetet. En viktig faktor i historiemedvetandet är periodisering av det förflutna, så att det struktureras och begreppsliggörs i åtskilda perioder och skikt.

Periodisering är ett väsentligt element i historieskrivning. Den analys som görs i den här artikeln av olika sätt att beskriva skedena i det finländska sociala arbetet ger ett särskilt perspektiv för undersökning av socialt arbete utifrån historiemedvetande. Analysen visar att utvecklingen av det sociala arbetet kan – och i historieforskningen har – gestaltats genom olika tankemodeller. I de olika modellerna ställs å ena sidan frågor om det samhälleliga uppdrag som det sociala arbetet tilldelats, men å andra sidan också om enligt vilken institutionaliseringsprocess (ideologi, organiserande aktör, föremålet för verksamheten) det sociala arbetet vid en given tidpunkt har försökt utföra sitt samhällsuppdrag. För det tredje dryftas även frågor om genom vilken teoretisk och metodisk diskussion det sociala arbetet har kommit att framställa sig självt som en så kompetent profession som möjligt för att uppfylla sitt samhälleliga uppdrag.

Det är av uppenbar betydelse att studenter inom socialt arbete förkovrar sig i branschens historia och genom historien reflekterar över sina uppfattningar om det sociala arbetets uppdrag, nuläge och framtid. Det är en viktig och rentav kritisk del av en socialarbetares yrkesidentitet att känna till branschens historia och utifrån det bilda sig en uppfattning om branschens karaktär. Forskningen om det sociala arbetets historia bidrar till att gestalta utvecklingsskedena utifrån olika aktörer och perspektiv. Socialarbetarnas individuella och kollektiva uppfattning om branschen som profession och särskild samhällsverksamhet – alltså självförståelse – kan i större eller mindre utsträckning bygga på kännedom om branschens historia. En viktig uppgift för forskningen om det sociala arbetets historia är att producera pålitlig historisk kunskap till grund för denna självförståelse.

Litteratur

Armstrong, Derrick (2003) Historical Voices: Philosophical Idealism and the Methodology of Voice" in the History of Education. *History of Education* 32 (2), 201–217.

Cnaan, Ram & Dichter, Melissa & Draine, Jeffrey (2008) *A Century of Social Work and Social Welfare at Penn. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.*

Eräsaari, Leena (1991) Yksilöllistävä sosiaalityö. Historian tarkastelua. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A7. Jyväskylä.

Frei, Norbert (2016) Saksalainen oppimisprosessi. I Antti Blåfield (red.) *Historian käyttö ja väärinkäyttö.* Helsinki: Siltala, 111–126.

Glencross, Andrew (2015) From Doing History to Thinking Historically: Historical Consciousness Across History and International Relations. *International Relations* 29 (4), 413–433.

Harrikari, Timo & Rauhala, Pirkko-Liisa (2019) *Towards Glocal Social Work in the Era of Compressed Modernity.* London and New York: Routledge.

Heikkinen, Antero (2013) Historiallisen ajattelun historia. Eurooppalainen perinne antiikista nykypäivään. Helsinki: SKS.

Heinonen, Jari (1984) Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteen kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa. Tampereen yliopiston tutkimuksia 70. Tampere: Tampereen yliopisto.

Helo, Ari (2016) Yhdysvaltalainen historiankirjoitus: pitkät jäähyväiset menneelle. I Antti Blåfield (red.) *Historian käyttö ja väärinkäyttö.* Helsinki: Siltala, 173–192.

Hentilä, Seppo (2018) Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka. Helsinki: Siltala.

Hietala, Marjatta (2001) Mitä tutkia ja miten? I Sari Autio, Sari Katajala-Peltomaa & Ville Vuolanto (red.) *Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi.* Tampere: Vastapaino.

Hyrkkänen, Markku (2002) *Aatehistorian mieli.* Tampere: Vastapaino.

Hämäläinen, Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Snellman-instituutin A-sarja 22. Kuopio: Snellman-instituutti.

Hänninen, Jorma (1990) Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. I Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 71–161.

Jeisman, Karl-Ernst (1979) Geschichtsbewußtsein. I Klaus Bergmann, Annette Kuhn, Jörn Räsén & Gerd Schneider (red.) Handbuch der Geschichtsdidaktik. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, 42–44.

Karvinen, Synnöve (1992) Mary Richmond, G. H. Mead ja sosiaalityön teoria. *Janus*, 1(1), 60–74.

Kölbl, Carlos & Konrad, Lisa (2015) Historical Consciousness in Germany: Concept, Implementation, Assessment. I Kadriye Ercikan & Peter Seixas (red.) *New Directions in Assessing Historical Thinking*. New York: Routledge, 39–50.

Lukacs, John (2009) *Historical Consciousness. The Remembered Past*. Originally published 1968. Seventh printing. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

Löwith, Karl (1949) *Meaning in History*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

MacMillan, Margaret (2010) *The Uses and Abuses of History*. London: Profile Books.

Manninen, Juha (1998) Mihin aate- ja oppihistoriaa tarvitaan. *Tieteessä tapahtuu* 16 (8), 51–82.

Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne*. Jyväskylä: SoPhi.

Mäntysari, Mikko (1991) *Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana*. Tampere: Vastapaino.

Nohl, Herman (1979) *Das historische Bewußtsein*. Göttingen: Musterschmidt.

Pihlainen, Kalle (2011) Historia, historiatietoisuus ja menneisyyden käyttö. *Kasvatus & Aika* 5 (3), 5–17.

Piirainen, Veikko (1958) Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla. *Historiallisia tutkimuksia XLIX*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Rauhala, Pirkko-Liisa (1996) Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa. Acta Universitatis Tamperensis 477. Tampere: Tampere University Press.
- Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Riisen, Jörn (2005) History: narration, interpretation, orientation. New York: Berghahn Books.
- Salo, Petri (2008) Kansansivistystyö Suomessa ja muissa pohjoismaissa. I Juha Suoranta, Juha Kauppila & Hilikka Rekola (red.) Aikuiskasvatuksen risteysasemalla: johdatus aikuiskasvatukseen. Joensuu: Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 157–175.
- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. I Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 261–339.
- Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (1997) Sosiaalityö ajassa – ydinkysymysten äärellä. I Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (red.) Tehdä itsensä tarpeettömäksi. Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes-raportteja 213. Helsinki: Stakes, 27–38.
- Seppälä, Päivi (2018) Mitä, kuinka ja miksi: Selittäminen historiantutkimuksessa. I Tuukka Kaidesoja, Tomi Kankainen & Petri Ylikoski (red.) Syistä selityksiin. Kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus, 199–233.
- Siipi, Jouko (1967) Ryöpyrannasta hyvinvointivaltioon. Helsinki: Tammi.
- Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Spengler, Oswald (1996) Västerlandets undergång. Konturer till en morfologi om världshistorien. Första bandet. Gestalt och verklighet. Stockholm: Atlantis.
- Toikko, Timo (2001) Sosiaalityön amerikkalainen oppi. Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisuja A1. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Tuomioja, Erkki (2016) Esipuhe: Historioitsijat rajoja ylittämässä ja purkamassa. I Antti Blåfield (red.) Historian käyttö ja väärinkäyttö. Helsinki: Siltala, 4–15.

Urponen, Kyösti (1994) Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. I Jouko Jakkola, Panu Pulma, Mirja Satja & Kyösti Urponen (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 163–260.

Veijola, Anne (2016) Historiatietoisuus, historiallinen ajattelu ja historian tekstitaidot: Uuden opetussuunnitelman moninaiset lähtökohdat. Kasvatus & Aika 10: 2, 6–18.

Vuorikoski, Marjo (1999) Sosiaalityön professionalistuminen ja koulutus. Acta Universitatis Tamperensis 687. Tampere: Tampere University Press.

Waris, Heikki (1968) Muuttuvat suomalainen yhteiskunta. Helsinki: WSOY.